

ՔՄՀԿ-ում տեղի ունեցած ֆննսարկման սղագրություն Ջավախֆի արդի իրավիճակը

Ջեկուցող՝ Հանրապետական ամսագրի գլխավոր խմբագիր Մուշեղ Լալայան

Վերջին երկու տարվա ընթացքում Վրաստանում, մասնավորապես Ջավախքում, տեղի ունեցած իրադարձություններն իրենցով պայմանավորեցին նաև հայ-վրացական հարաբերությունների ձևաչափի փոփոխություններ:

Այսօր Ջավախքի վերաբերյալ տեղեկատվության երկու հիմնական աղբյուր կա, որոնցից և ոչ մեկն իրականում օբյեկտիվ չէ: Առաջինը ռուսական աղբյուրներն են, որոնց տեղեկատվության համաձայն, հայ-վրացական հարաբերությունները լարված են, իսկ ջավախահայության հիմնախնդիրները՝ բավական սրված: Հետևաբար անհրաժեշտ է երրորդ պետության միջամտությունը վերոնշյալ խնդիրների լուծման համար: Երկրորդը Դաշնակցության խողովակներով եկող ինֆորմացիան է, որը նորից խոսում է լարված հարաբերությունների մասին: Վերջինների կողմից իրավիճակի ներկայացումն այս լույսի ներքո միտում ունի հաստատելու սեփական ազդեցության լծակները: Սակայն նման մոտեցումը վտանգավոր է, քանի որ աղեկվատ տեղեկատվության բացակայությունը կարող է սխալ որոշումների պատճառ հանդիսանալ:

Իրականում Հայաստանի որոշում կայացնող մարմինները երկու աղբյուրի վրա էլ հույս չեն դնում: Նրանք ընդունում են այդ տեղեկատվությունը, սակայն Վրաստանի հետ հարաբերությունները կառուցում են այլ տրամաբանությամբ՝ որքան թույլ են տալիս նրանց դիվանագիտական հմտությունները:

Վերջին երկու տարում երկու հիմնարար իրադարձություն է ազդել ջավախահայության հոգեբանություն վրա:

1. Մ. Սահակաշվիլիի իշխանության գալը փոխեց բնակչության հոգեբանական վիճակը: Վստահություն առաջացավ սեփական երկրի նկատմամբ: Այսօր մարդիկ ավելի պաշտպանված են զգում, նույնիսկ վրացիներից շատ զգուշացող ջավախահայերը գոհ են սոցիալական ոլորտի փոփոխություններից: Եթե նախկինում կաշառք տալը սովորական էր, այսօր իրավիճակն այլ է: Ներկայումս հանցավոր աշխարհի հեղինակությունները կա՛մ դուրս են շարտված երկրից, կա՛մ ընդհատակ են անցել:

Վրաստանում բարձրաստիճան անձի թիկնապահը չի կարող հանցանք գործել ու հանգիստ ապրել: Զավախահայերը նույնիսկ դժգոհում են, որ վրացիների հետ սկսել են առանց փողի շփվել, իսկ Հայաստանի սահմանն անցնելիս նման խնդիրներն անմիջապես սկսվում են: Այս ամենը գոհունակություն է առաջացնում ջավախահայերի շրջանում ու փոխում նրանց հոգեբանությունը: Նրանք սկսում են մտածել, որ այդ պետության մեջ հնարավոր է ապագա ունենալ. մնում է ինտեգրվել այդ պետությանը:

2. Ռուսական ռազմակայանի դուրսբերումը և Աջարիայի հպատակեցումը խթանեցին Մ. Սահակաշվիլիի հեղինակության բարձրացումը Վրաստանում: Սահակաշվիլին եկավ որպես հաղթող: Ռուսական զորքերի դուրս գալով ջավախահայության շրջանում հոգեբանական բեկում տեղի ունեցավ. նրանք իրենց անվտանգությունն սկսեցին կապել Հայաստանի հետ՝ այն Հայաստանի, որը հաղթել է Ղարաբաղում:

Ամենաբարդ ու լուծում պահանջող խնդիրը լեզվի խնդիրն է: Այսօր Վրաստանը գիտի, որ հայերին չի կարելի ճնշել, որովհետև հայերը նախ՝ պատասխանելու հնարավորություն ունեն, հետո՝ ռուսների հանդեպ դրական վերաբերմունքը դեռ թարմ է, և վրացիները չպետք է առիթ տան, որ հայերն սկսեն «կարոտել» ռուսներին ու լեռնցուն բնորոշ պահվածք ընդունեն (դա բնորոշ է ջավախահային): Ուստի Վրաստանը, իր շահերից ելնելով, չի ուզում եթնիկական հերթական պրոբլեմը ունենալ և փորձում է հայերին ինտեգրելու միջոցով համոզել նրանց, որ առանց ռուսների էլ ամեն ինչ կարող է լավ լինել: Սա այն փուլն է, որ համապատասխանում է Հայաստանի շահերին, ու եթե ինտեգրման գործընթացը ճիշտ ուղղորդվի, Հայաստանը կարող է շահել:

Վրաստանի խորհրդարանում չորս հայ պատգամավորներից միայն մեկը՝ թբիլիսահայը, գիտի վրացերեն: Բայց այժմ նկատվում է իրադրության փոփոխություն: Եթե երկու տարի առաջ հայերը չէին տեսնում վրացերեն սովորելու անհրաժեշտությունը, ապա հիմա գիտակցում են դրա պահանջը (հատկապես ուժային կառույցներում աշխատող հայերը պաշտոնները պահպանելու համար պետք է տիրապետեն վրացերենին): Պետք է հուսալ, որ հաջորդ ընտրություններում հայ պատգամավորներն առավել ադեկվատ կլինեն ընդհանուր դաշտին:

Խնդրահարույց են մնում դասավանդմանն ու ուսուցմանն առնչվող հարցերը՝ լեզվի, դասագրքերի և դասարանների կազմավորման հետ կապված: Վրացական կողմի պահանջները նույնպես կարելի է օբյեկտիվ համարել, քանի որ Վրաստանի հասարակական, տնտեսական կյանք մտնելու ու որոշակի կշիռ ձեռք բերելու համար, անհրաժեշտ է սովորել Վրաստանի պաշտոնական լեզուն՝ վրացերենը:

Ի դեպ, ռուսական որոշակի շրջանակներ ցանկանում են տեսնել ոչ թե խաշնարածի կյանքով ներփակված, այլ Վրաստանի պետական շրջանակներում որոշակի կշիռ ձեռք բերած ջավախահայերի, որոնք հետագայում կարող են օգտակար լինել իրենց իսկ քաղաքական նպատակների իրագործման համար:

* * *

Թբիլիսահայերի և Վիրահայոց թեմի հետ (նստավայրը՝ Թբիլիսի) ջավախահայերի շփման բացակայությունը ջավախահայերի շրջանում հանգեցրել է առանձին թեմ ունենալու գաղափարին: Սա միայն եկեղեցու հարց չէ, ընդհանրապես ջավախահայերն ու թբիլիսահայերը տարբեր են. թբիլիսահայերն արևելահայեր են (մեծամասամբ դարաբաղցիներ), իսկ ջավախահայերը՝ հիմնականում արևմտահայեր (երզրումցիներ, մշեցիներ, ալաշկերտցիներ և այլոք):

Իրականում այսօր Ջավախքի համար ինքնուրույն թեմ ունենալը շատ կարևոր է և սա իրականանալի է: Վիրահայոց թեմի առաջնորդը Ջավախք այցելության ժամանակ կողմ էր արտահայտվել այդ մտքին: Վրաստանում կա երկու վիճահարույց եկեղեցի՝ Սուրբ Նորաշենը և Ախալցխայի Սուրբ Նշանը, որոնք, ըստ պայմանավորվածության, պետք է անցնեն հայերի տրամադրության տակ: Իրականում, Սուրբ Նշան եկեղեցու վիճակն այնքան էլ վատ չէ, ինչպես երբեմն ներկայացվում է տարբեր ուժերի կողմից. երբեմն սխալ ինֆորմացիայի տարածումը հակահայկական տրամադրությունների տեղիք է տալիս:

* * *

Վրաստանի զինված ուժերում ջավախահայերը ժամկետային ծառայություն գրեթե չեն անցնում: Նրանց մի մասն օրինական և ոչ օրինական ճանապարհով ազատվում է ծառայությունից, իսկ մյուս մասը ծառայության է անցնում Հայաստան-Վրաստան սահմանի վրա տեղակայված փոքր հենակետերում, որտեղ իրականում ծառայությունը

ձևական բնույթ ունի: Ապագայում վրացական բանակի պայմանագրային հիմունքների անցման դեպքում նրանք ընդհանրապես կարող են ազատվել այդ պարտականությունից:

* * *

Ջավախքում դեռ լուծված չէ ճանապարհների բարեկարգության խնդիրը: Մ. Սահակաշվիլին նոր է սկսել միջոցներ հատկացնել ճանապարհաշինությանը: Այս խնդրին ծանոթանալու նպատակով վերջերս Ջավախք էր այցելել նաև Վրաստանի վարչապետը: «Հագարամյակի մարտահրավերներ» ծրագրի շրջանակում նախատեսվում է 2009թ. բարելավել Բավրայից մինչև Նինոծմինդա ընկած ճանապարհը: Արդեն պատրաստ է Ախալքալաք-Ախալցխա ճանապարհահատվածը: Եթե այս ճանապարհները բարեկարգվեն, որում շահագրգիռ է նաև Վրաստանը, ապա կարող է աճել Վրաստան այցելող հայ զբոսաշրջիկների թիվը (Բավրայից Վրաստան մտնող ճանապարհը, ըստ էության, հեշտացնում է զբոսաշրջիկների շարժը դեպի Քոբուլեթի, Բաթումի, Ուռեկի և այլուր):

1993թ. Հայաստանին հնարավորություն տրվեց Վրաստանում կառուցել Բավրա-Նինոծմինդա ճանապարհը, սակայն շինարարական աշխատանքների անորակ լինելու պատճառով այն մեկ տարի անց արդեն քայքայվել էր:

Ջավախքում չկան գործարաններ ու աշխատատեղեր: Հիմնական եկամուտները ջավախահայության շրջանում Ռուսաստանից եկող տրանսֆերտներն են: Տարեկան կտրվածքով ամեն ընտանիք ստանում է միջինը 3-4 հազ. ԱՄՆ դոլար:

Ջավախահայության կապը Ռուսաստանի հետ իրականում շատ սերտ է, իսկ «խոպան» երևույթը՝ շատ տարածված: Ինչպես նշվեց, թեև Ջավախք մտնող ֆինանսական ռեսուրսների ծավալը բավական մեծ է, դրանք չեն ծառայում գյուղերի վիճակի բարելավմանը: Փոխարենը՝ այդ կապիտալը կամաց-կամաց բերվում է Երևան, ինչն էլ նպաստում է ջավախահայերի հոսքին դեպի Երևան: Եթե այսպես շարունակվի, այդ կապիտալը ջավախահայության հզորությունն ավելացնելու տեսանկյունից ոչ մի նշանակություն չի ունենա: Հարկավոր է ճանապարհներ գտնել այդ կապիտալի ներդրումը Ջավախքում կազմակերպելու համար:

Ակնհայտ է, որ Ջավախքի քաղաքական, մտավոր ընտրանին պետք է ինտեգրվի Վրաստանի հասարակական-քաղաքական կյանքին: Նրանք պետք է վեր կանգնեն հոգեբանական ճնշվածությունից ու գիտակցեն, որ իրենք էլ կարող են ավանդ ունենալ Վրաստանի զարգացման գործում: Երկրորդ՝ կապը Հայաստանի ու Ջավախքի միջև ավելի իմաստավորված պետք է լինի: Անհրաժեշտ է փոխանակման ընդհանուր դաշտ (վերջերս Վրաստանում UNDP-ի անցկացրած հետազոտությունների արդյունքում պարզվել էր, որ Ջավախքի ու Հայաստանի հյուսիսային շրջանների միջև սոցիալ-տնտեսական կապ գրեթե գոյություն չունի):

Թբիլիսահայության հետ պետք է աշխատել եկեղեցական խողովակների միջոցով կամ հարկավոր է այնպիսի բիզնես նախագծեր իրականացնել, որ ֆինանսական ռեսուրսներ ունեցող ջավախահայերը տնտեսական շահերով կապվեն Թբիլիսիի հետ:

Ի տարբերություն ջավախահայերի, Ախալցխայի հայերի շրջանում ինտեգրվելու միտումներն ավելի մեծ են, քանի որ նրանք առավել ակտիվ շփումներ ունեն վրացական շրջանակների հետ: Բացի այդ, Ախալցխան միշտ էլ ավելի ինտերնացիոնալ քաղաք է եղել: Բայց եթե 20 տարի առաջ քաղաքի հիմնական լեզուն հայերենն էր (այստեղ ապրում էին հույներ, հրեաներ և այլ ժողովուրդներ), և նույնիսկ վրացիները շատ լավ հայերեն էին խոսում, ապա այսօր քաղաքի լեզուն վրացերենն է:

Եվ վերջին էական կետն այն է, որ մեր գիտական, լրատվական դաշտի այն անձինք (հատկապես ոչ ջավախյան ծագում ունեցողները), որոնք այսպես թե այնպես գրում և կարծիք են հայտնում վիրահայության մասին, պետք է առաջին հերթին շփում ունենան ու կապեր հաստատեն նրանց հետ:

* * *

Ջավախահայերի շրջանում փոփոխվում է նաև Ռուսաստանի հանդեպ եղած նախկին՝ իբրև ֆիզիկական անվտանգության երաշխավորի ընկալումը: Նույնը չի կարելի ասել տնտեսական կապերի մասին, որոնք նախկինի պես շատ սերտ են: Ինչ վերաբերում է ԱՄՆ-ին, ապա ջավախահայերն ամերիկացիների նկատմամբ դեռ հստակ ձևավորված մոտեցում չունեն: Այս պատկերը, սակայն, ապագայում կարող է փոխվել, եթե Ջավախքում ակտիվ գործունեություն ծավալեն ՀԿ-ները և բարեգործական ընկերությունները:

Անվտանգության սպառնալիք է դիտարկվում նաև երկաթգծի անվտանգությունն ապահովելու պատրվակով թուրքական կողմի հնարավոր ռազմական կամ ռազմականացված խարխիսների ներկայությունն այս տարածքներում:

Մեկ այլ սպառնալիք է դիտվում մեսիսթեթի թուրքերի վերադարձի հեռանկարը: Մինչև ստալինյան գաղթը մեսիսթեթիները հիմնականում բնակվել են Փարվանայի ու Քուռ գետի հատման հովտում, ուր այսօր էլ նրանց բնակավայրերի հետքեր կան: Որքանով է Վրաստանը շահագրգիռ նրանց վերադարձով: Մինչև վերջերս նրանց վերադարձն արտոնող օրենսդրական բազան բացակայում էր: Ըստ էության, հիմնական եկողները լինելու են Ադրբեջանից, որովհետև Կրասնոդարի մեսիսթեթիները մեծ մասամբ գաղթել են ԱՄՆ: Հավանական չէ, որ նրանք գան կոնկրետ Ախալքալաք. նախ՝ բնակլիմայական պայմանները հարմար չեն, հետո՝ դժվար է ասել, թե որքանով է վրաց ժողովուրդը պատրաստ ընդունել նրանց, քանի որ մեսիսթեթիների բնակավայրերում այսօր վրացիներ են ապրում: Այսօր դեռ պարզ չէ, թե մեսիսթեթիներն ինչպես են գալու, որտեղ են բնակվելու և այլն:

* * *

Այս խճանկարում կարևոր հարցերից է մնում Հայաստանի Հանրապետության դիրքորոշումը վերոհիշյալ խնդիրների նկատմամբ: Իրականում Ջավախքում սոցիալական կյանքի հետ կապված խնդիրներն (արտագաղթ և գործազրկություն) ավելի սուր են, քան Հայաստանի որևէ սահմանամերձ գոտում: Ջավախքից եկող ինֆորմացիան տարաբնույթ է, և այստեղ կարևոր է Հայաստանի Հանրապետության կողմից հավասարակշռված քաղաքականության վարումը: Հայաստանի շահերից չի բխում Ջավախքի հարցում Վրաստանի հետ հարաբերությունների սրումը:

Այսօր անհրաժեշտ է ՀՀ արտաքին քաղաքականության ոլորտում մշակել կոնցեպտուալ մոտեցումներ Վրաստանի հետ հարաբերությունների վերաբերյալ. դրանցում պետք է հստակ ձևակերպվեն նաև ջավախահայությանն ու վիրահայությանը վերաբերող հիմնահարցերը: Եթե Երևանն իրոք ուզում է քաղաքական ազդեցություն ունենալ Թբիլիսիում, ապա անհրաժեշտ է նախ Վրաստանի քաղաքական կենտրոններում ապահովել համապատասխան ուժերի ներկայությունը: Բացի այդ, հարկավոր է ունենալ տնտեսական լծակներ՝ գործընթացների վրա անմիջական

ազդեցություն գործելու նպատակով: Այս ամենը պետք է պլանավորվի Երևանում, իսկ Երևանում մշակված քաղաքականության իրականացման համար Հայաստանը Վրաստանում ունի համապատասխան լծակներ: Աշխատանքը կարող է հեշտանալ այն պատճառով, որ Վրաստանում նպաստավոր իրավական դաշտ է ստեղծվել: Հետագայում այս հնարավորությունները կարող են չկրկնվել:

Այս ամենն իր հերթին հնարավորություն կտա ձևակերպել հավասարակշռված դիսկուրս երկու երկրների հարաբերություններում՝ խուսափելով ծայրահեղություններից: